

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS PASIUNTINIŲ VEIKLA ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS SEIMUOSE 1733–1736 METŲ POLITINIO-KARINIO KONFLIKTO METU

Domininkas Burba

Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“

The Castle Research center „Lietuvos pilys“

Barboros Radvilaitės g. 7, LT-01100 Vilnius

El. paštas: domininkas@centras.lt

Santrauka

Esminiai žodžiai

Abiejų Tautų Respublikos politinė padėtis po Augusto II mirties. Konvokacinis ir elekcinis Seimai – Stanislovo Leščinskio grupuotės pergalė

Augusto III grupuotės įsitvirtinimas Abiejų Tautų Respublikoje 1734–1735 m., karūnacinis Seimas ir Varšuvos konfederacijos posėdžiai

Abiejų Tautų Respublikos politinių grupuočių susitaikymas. 1735 ir 1736 m. pacifikaciniai Seimai Išvados ir apibendrinimai

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių į bendrus Abiejų Tautų Respublikos Seimus veikla 1733–1736 m. politinio-karinio konflikto metu. Mirus Augustui II Stipriajam, dauguma LDK bei Lenkijos bajorijos naujuoju valdovu išrinko Prancūzijos remiamą Stanislovą Leščinskį, bet, įsikišus Rusijai ir Austrijai, šioms valstybėms palanki Respublikos bajorija karaliumi išrinko Augustą III. Kilo karas, po atkaklios kovos S. Leščinskio šalininkai buvo nugalėti. Sprendžiant iš Seimų ir konfederacijų dienoraščių, LDK pasiuntiniai konflikto metu vykusiuose Seimuose ir konfederacijose dalyvaudavo pakankamai aktyviai, nuolat kalbėdavo. Pasisakymų turinys priklausydavo nuo Seimų aplinkybių. Aktualiausi būdavo svetimos kariuomenės išvedimo ir sutramdymo bei mokesčių klausimai, LDK atskirumas buvo akcentuojamas retai. Sprendžiant svarbius klausimus, LDK pasiuntinių kalbose dažnai vyraudavo bendros frazės, retai būdavo įvardijami konkretūs asmenys, pateikiami konstruktyvūs pasiūlymai. Pagrindiniai sprendimai būdavo priimami ne posėdžių metu, o užkulisiuose.

Esminiai žodžiai: Seimas; konfederacija; konvokacija; elekcija; karūnacija, Seimo dienoraštis; pasiuntiniai; aktyvumas; Seimų nutraukimas.

Bene svarbiausi XVIII a. pirmosios pusės politiniai Abiejų Tautų Respublikos (toliau – Respublikos) įvykiai buvo Šiaurės karas ir kova dėl sosto po Augusto II mirties, vykusį tarp Augusto III bei S. Leščinskio (Stanisław Leszczyński) kandidatūras palaikančių grupuočių. 1733–1736 m., anot amžininko, susikovė du garbingi princai, tik vienas valdžią siekė užimti vadovaudamasis teise, o kitas – galia^[1]. Šis konfliktas išsamiai išnagrinėtas istoriografijoje^[2]. Straipsnyje konfliktas bus analizuojamas parlamentarizmo aspektu, taip pat bus pabandyta pažvelgti į viso LDK parlamentarizmo XVIII a. problematiką.

Remiantis daugiausia Seimų ir konfederacijų posėdžių dienoraščiais, siekiama nustatyti, kiek parlamentarizmo institucijų veikla lėmė politinio-karinio konflikto baigtį ir koks buvo LDK pasiuntinių indėlis. Konkretūs uždaviniai – nustatyti ir įvertinti LDK pasiuntinių veiklą ir jos rezultatus Respublikos Seimuose: ar jie buvo aktyvūs, ar dažnai pasisakėdavo, ką akcentavo kalbose, ar galima aptikti kokių nors LDK politinio atskirumo atspindžių. Straipsnyje bus aiškinamasi, kurie klausimai buvo svarbiausi LDK pasiuntiniams kiekviename šio konflikto metu vykusiam Seime ar konfederacijos posėdyje. Bus pamėginta kaip istorinį šaltinį įvertinti Seimo dienoraštį.

Straipsnyje pateikiama LDK pasiuntinių kalbų, sakytų bendrųjų Seimų metu, santrauka (konspektas). Laikytasi chronologinio principo – pasisakymai pateikiami eilės tvarka, o pagal tematiką negrupuojami. Toks pateikimo būdas pasirinktas, kad nenutoltume nuo šaltinio specifikos, suteikdami skaitytojui kuo aiškesnį vaizdą apie bendro Respublikos Seimo raidą.

Tyrinėjant 1733–1736 m. parlamentarizmą, iškart iškyla problemų, pirmiausia – Seimo efektyvumo klausimas. XVIII a. Seimo reikšmė valstybėje sumenko, per pasiuntinius didikai Seimuose regždavo intrigas, siekdavo asmeninių tikslų, o pastarojo konflikto (kaip ir visos Saksų epochos) metu dovanų ir kyšių didikams bei nuo jų priklausantiems pasiuntiniams negailėjo ir užsienio diplomatai, siekiantys stiprinti savo valstybių įtaką Respublikoje. Todėl atsakyti į klausimą, kiek pasiuntinių veiklos rezultatai Seimuose atitikdavo LDK bajorijos daugumos lūkesčius, sunku. Kita svarbi problema – dalis didikų ir bajorijos, kuri turėjo teisę dalyvauti Seimuose ir išsakyti savo poziciją, tuo metu kariavo ir parlamentiniame gyvenime nedalyvavo.

XVIII a. pirmojoje pusėje daugelis LDK institucijų (teismai, kariuomenė) veikė neefektyviai, jose taip pat klestėjo korupcija ir buvo atsainiai žiūrima į atliekamas pareigas. Tačiau tai nereiškia, kad jų tyrinėti neverta. Atvirkščiai, tik gerai išstudijavus šias institucijas, galima nustatyti jų neefektyvumo priežastis, prisidėjusias prie valstybės krizės, kuri pasibaigė Respublikos padalijimu ir išnykimu iš Europos politinio žemėlapiu.

Straipsnyje remiamasi konvokacinio^[3], elekcinio^[4], karūnacinio Seimų^[5], dviejų Augustą III remiančių Varšuvos Respublikos konfederacijų – 1735 m. žiemą^[6] ir vasarą^[7] – bei 1735^[8] ir 1736^[9] m. pacifikacinių

Seimų dienoraščiais. Jie rasti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne bendrame bei Tiškevičių ir Radvilų fonduose. Vilniaus evangelikų reformatų sinodo fonde yra rastas konvokacinio Seimo dienoraštis, tačiau jis – labai trumpas (vieno lapo), neinformatyvus, neprašantis viso Seimo, o tik jo dalį – iki balsavimo dėl maršalkos^[10], todėl juo remtis sudėtinga. Galima spėti, kad jo autorius buvo evangelikas reformatas, nes dienoraštyje pabrėžiamas disidentų klausimo Seime svarstymas. Tiesa, šie dienoraščiai tik vieni iš daugelio, reikėtų juos palyginti su esančiais už Lietuvos ribų^[11], tačiau kol kas tokios galimybės nėra. Istoriografijoje Seimų dienoraščiais remiamasi, bet tai gana prieštaringas šaltinis. Viena vertus, jis pakankamai patikimas, nes dienoraščio autorius fiksuoja visus (ar bent didžiąją dalį) įvykius, tačiau rasti užkulisinių dalykų Seimų dienoraščiuose tikėtis sunku. Kita vertus, vargu ar kada nors pavyks išsiaiškinti Seimų dienoraščių autorius, jų pažiūras, moralines savybes ir patronus, kurie galėjo cenzūruoti dienoraščius.

Abiejų Tautų Respublikos politinė padėtis po Augusto II mirties. Konvokacinis ir elekcinis Seimai – Stanislovo Leščinskio grupuotės pergalė

Jau Augusto II mirties išvakarėse Respublika atsidūrė sudėtingoje situacijoje, nes joje kirtosi Rusijos, Austrijos, Prūsijos bloko ir Prancūzijos interesai. Todėl po Augusto II mirties svetimų valstybių diplomatai stengėsi patraukti didikus ir bajorus į savo pusę ateinančių karaliaus rinkimų metu. Į LDK atvyko iš Kuršo kilęs kirasyrų papulkininkis Georgas von Lyvenas (Georg von Liewen), atstovavęs Rusijos diplomatijos interesams. Jo misija buvo į Rusijos pusę patraukti didikus ir bajorus, informuoti juos, kad S. Leščinskis Rusijai, Prūsijai ir Austrijai nėra priimtinas. Rusijos diplomatas turėjo instrukcijas agituoti LDK bajoriją rinkti savo (vietinį) kandidatą – Piastą, derėjosi su kai kuriais įtakingais LDK asmenimis (LDK pažįdininkiu Jonu Solohubu (Jan Sołohub), Vilniaus vaivada Kazimieru Oginskiu (Kazimierz z Kozielska Ogiński), Trakų vaivada Juozapu Oginskiu (Józef z Kozielska Ogiński), Mykolu Kaributu Gervązijumi Višnioveckiu (Michał Karybut Serwancy Wiśniowiecki), LDK arklidininku Mykolu Kazimieru Radvila Žuvele (Michał Kazimierz Radziwiłł), Smolensko vyskupu Boguslavu Gonsiewskiu (Bogusław Gaśiewski)). Vis dėlto Rusijos diplomatija dar nebuvo apsisprendusi, kurį kandidatą remti. Vienas iš didikų, LDK pažįdininkis J. Solohubas, G. Lyvenui pasakė, kad nerems S. Leščinskio netgi už pinigus^[12].

Saksonijos ministras Augustas Vakebartas (August Wackebart) per savo parankinius tikėjosi sutelkti Augusto III rėmėjus LDK. Buvo sumokėta pinigų Naugarduko vaivada Mikalojui Faustini Radvilai (Mikołaj Faustyn Radziwiłł), M. K. G. Višnioveckiu, Upytės teisėjui Povilui Marcinkevičiui (Paweł Franciszek Marcinkiewicz), LDK kardininkui Ignotui Zavišai (y na Baksztach Zawisza), netgi LDK sargybininkui Antanui Pociėjui (Antoni Pocij), pastarasis dar gavo pinigų iš Austrijos, be to, jam buvo pažadėta etmono pareigybė. Saksonijos diplomatai derėjosi ir savo šalininkais laikė LDK taurininką Aleksandrą Pocijų (Aleksander Pocij), Vitebsko vaivadą Marcijoną Oginskį (Marcjan z Kozielska Ogiński)^[13], bet abu Pociėjai, M. Oginskis bei P. Marcinkevičius, kaip ir J. Solohubas, buvo aktyvūs S. Leščinskio šalininkai.

Seimo dienoraščiuose to niekad nepavyktų rasti, bet vien diplomatų pranešimais visiškai pasitikėti irgi sudėtinga dėl žmonių moralės – juk niekas negalėjo garantuoti, kad asmenys, paėmę pinigus iš svetimšalių ir pažadėję remti tam tikrą kandidatą arba jo neremti, Seimo metu nepalauks priešingos pusės.

S. Leščinskio grupuotės populiarumą rodo faktas, kad beveik visos LDK vaivadijos ikikonvokacinių bei ikielekcinų seimelių metu kategoriškai pasisakė prieš svetimšalį valdovą^[14]. Tiesa, Minsko ir Naugarduko vaivadijos – Zavišų ir Radvilų kontroliuojamos LDK teritorijos, atmetė S. Leščinskio kandidatūrą, nors ir šiose žemėse netrūko jo šalininkų (LDK arklidininkas kunigaikštis M. K. Radvila Žuvelė buvo kartą užpultas priešiškos grupuotės, vos išliko gyvas ir sveikas^[15]). Bet šios žemės nebuvo tokios reikšmingos kaip Vilniaus, Trakų vaivadijos, Žemaitija, kategoriškai pasisakiusios už karalių lenką^[16]. Kaip teigė įvykių amžininkas, žymusis memuaristas Martynas Matuševičius (Marcin Matuszewicz), 1733 m. pirmoje pusėje būti prieš S. Leščinskį reiškė pavojų gyvybei^[17].

1733 m. balandžio 27 d. – gegužės 20 d. vyko konvokacinis Seimas, turėjęs nuspręsti, kaip bus balsuojama elekcinio Seimo metu. Į konvokacinį Seimą susirinkę pasiuntiniai nesitikėjo, kad karas įvyks. Galima spėti, jog daugelis jų manė, kad bus sprendžiamos įprastos didikų problemos, vyks kova dėl įtakos, nes LDK konkuravo Sapiegų bei Pocijų grupuotės, o S. Leščinskio pergalė artėjančiuose karaliaus rinkimuose beveik niekas neabejojo.

LDK pasiuntiniai buvo aktyvūs, įsidėmėtinios kelios konfliktinės situacijos Seime.

Tik prasidėjus Seimui, Breslaujos pavieto pasiuntinys Pševalsko (Gardino pavietas) seniūnas Tadas Oginskis (Tadeusz z Kozielska Ogiński) pasiūlė pašalinti disidentus, jam vėliau Seime pritarė ir Minsko pasiuntinys Ignotas Kazimieras Bykovskis (y Kazimierz z Jaksów Hryndzicz Bykowski). 1733 m. konvokacinis Seimas disidentams uždraudė užimti pareigybę.

Seime kilo ginčas dėl maršalkos buožės. Už Lydos seniūną Juozapą Scipioną (Józef del Campo Scipion) iš pradžių balsavo 42, už Merkinės seniūną Antaną Kazimierą Sapiegą (Antoni Kazimierz Sapieha) – 68, o už LDK raštininką Mykolą Masalskį (Michał Massalski) – 2 pasiuntiniai, tačiau rezultatai buvo užprotestuoti. Vilniaus evangelikų reformatų sinodo fonde rastame dienoraštyje skaičiai skiriasi: jame užfiksuota, kad už Lydos seniūną Juozapą Scipioną iš pradžių balsavo 44, už Merkinės seniūną A. K. Sapiegą – 68, o už LDK raštininką M. Masalskį nebalsavo niekas^[18]. Vis dėlto būtent M. Masalskis tapo maršalka. Lydos seniūnas J. Scipionas pareiškė, kad gyvenime dar nebuvo toks tikras, kad jam bus paskirtas postas, bet dabar jis atsisako kovos dėl jo, nes nenori neramumų; ir palinkėjo ramybės bei laimės Respublikai.

Gavęs maršalkos buožę M. Masalskis teigė, kad stengsis gerai atlikti savo pareigas, minėjo, jog dabar „nėra net okeano ašarų, kurį galima būtų išlieti dėl Augusto II mirties“, dėkojo Lenkijos bei LDK Marsams – regimentoriams, kad jie išlaikė taiką. Taip pat pabrėžė, kad Lenkijos erelis ir Lietuvos vytis privalo veikti vieningai.

Merkinės seniūnas A. K. Sapiega, padėkojęs primui Teodorui Potockiui (Teodor Potocki) ir senatui, pareiškė, kad negalima rinkti svetimšalio, reikėtų rinkti lenką. Panašiai kalbėjo ir Ignotas Kazimieras Bykovskis iš Minsko vaivadijos, kviesdamas jungtis į konfederaciją. Jis teigė, kad dabar nebereikės lenktis svetimų valstybių ministrams. Tokią poziciją prieš tai ir vėliau deklaravo ne vienas Lenkijos pasiuntinys. Tačiau buvo ir prieštaraujančių svetimšalio pašalinimui iš kandidatų. Naugarduko pasiuntinys Jonas Liutauras Chreptavičius (Jan Litawer Chreptowicz) pareiškė, kad dėl svetimšalio rinkimo kiekvienas namuose likęs brolis gali apsispręsti laisvai.

Įsimintina Trakų pavaivadžio Kazimiero Juozapo Ukolskio (Kazimierz Józef Ukolski) reakcija, kai Seime kalbėta apie Braclavo vaivadijos pasiuntinių balsus. Trakų pasiuntinys pareiškė, kad Kijevo, Braclavo ir Volynės vaivadijos buvo inkorporuotos į Lenkiją, bet jose tebeveikia Lietuvos statutas. Be to, jis pacitavo punktą, kuriame buvo pasakyta, esą vaivadija gali pasiųsti tik 2 pasiuntinius nuo žemės. Kilo ginčai, buvo įrodinėjama, kad 1588 m. Statutas negali veikti, nes vaivadija inkorporuota anksčiau. Minėtasis pasiuntinys nuolat prieštaravo, kad būtų išrinktas naujasis Seimo maršalka. Jis pasisakė 10 kartų ir buvo aktyviausias iš visų LDK pasiuntinių. Tokia elgsena galbūt buvo stengtasi išprovokuoti Lenkijos pasiuntinius didesniai konfliktui, o ne akcentuoti LDK atskirumą. Tai, kad atskirumo tarp LDK atstovų nebuvo, rodė ir J. Scipiono kalba, kurioje jis vylėsi, jog lenkai tarp lenkų išrinks lenką.

Širvintų bei Maišiagalos seniūnas Mykolas Eperiašas (Michał Eperyaszy), padėkojęs primui, regimentoriams, senatui ir ministrams, minėjo Lenkų karaliaus Jono III Sobieskio (Jan Sobieski) šlovę^[19].

1733 m. rugpjūčio 25 d. susirinkus Respublikos elekciniam Seimui, S. Leščinskio grupuotės pergalė ateinančiuose rinkimuose nekėlė abejonių. Vis dėlto nuo pat šio Seimo pradžios tvyrojo nepasitikėjimas – vis atsirasdavo bajorų, atvirai nepritariančių S. Leščinskio kandidatūrai. Iš rinkimų lauko pasitraukė Naugarduko vaivadijos delegacija ir, persikėlus per Vyslą^[20], įsikūrė Varšuvos priemiestyje Pragoje. Ši stovykla kasdien augo. Rugpjūčio 28 d. Žemaitijos kaštelionas Jurgis Jeronimas Krišpinas-Kiršėnšteinas (Jerzy Hieronim Kryszpin-Kirszenstein) pranešė, kad artinasi Rusijos kariuomenė^[21], todėl S. Leščinskio šalininkai skubėjo. Iš dienoraščio matyti, kad jis irgi buvo rašytas paskubomis, jame nepamėta ilgų kalbų, diskusijų.

1733 m. rugpjūčio 25 – rugsėjo 15 dienomis vyko elekcinis Seimas. M. Masalskis, perduodamas savo pareigas naujam maršalkai – Poznanės pakamariui Pranciškui Radzevskiui (Franciszek Radzewski), išgyrė pastarojo nuopelnus, bet nieko konkretaus neminėjo. Bene svarbiausias LDK pasiuntinių veiklos pasireiškimas buvo tada, kai jie ėmė protestuoti, kad manifesto projekte nebuvo minima dėl padūmės mokesčio panaikinimo LDK, o Trakų, Minsko bei Lydos pasiuntiniai teigė, kad reiktų įvesti kitą mokesť kariuomenei. LDK pasiuntiniai vis tiek reikalavo panaikinti padūmės mokesť.

1733 m. rugsėjo 12 dieną S. Leščinskis buvo išrinktas karaliumi. Kaip aiškėja iš išspausdinto rinkėjų sąrašo, visos LDK vaivadijos bei pavietai (netgi Minsko bei Naugarduko) numatė balsuoti už S. Leščinskį^[22]. Iškart po rinkimų įvyko pirmieji priešiški grupuočių susidūrimai. Atsitraukę konfederatai sulaukė generolo Piotro Lasio (Piotr Lacy) vadovaujamos Rusijos kariuomenės dalinių. 1733 m. spalio 3 d. valdovu buvo išrinktas Saksonijos kurfiurstas Frydrichas Augustas III. Jo šalininkai, vadovaujami Rusijos ir Saksonijos karvedžių ir diplomatų, kūrė planus, kaip įtvirtinti naujojo karaliaus valdžią ir nugalėti stiprią priešininkų grupuotę.

Augusto III grupuotės įsitvirtinimas Abiejų Tautų Respublikoje 1734–1735 m., karūnacinis Seimas ir Varšuvos konfederacijos posėdžiai

Karūnacinis Seimas įvyko 1734 m. sausio 19 d. – vasario 15 d. Krokuvoje. Augustas III buvo neseniai išrinktas ir jo pergalė dar nebuvo aiški. S. Leščinskis užsidarė apsuptame Gdanske, o LDK, kaip ir Lenkijoje, jau aktyviai veikė S. Leščinskiui palankių bajorų kariniai daliniai. Todėl iš LDK atvyko labai mažai atstovų, tiesa, nedaug jų buvo ir iš Lenkijos. Ikiseiminių seimelių nerengta, tiesiog susirinko dar negausūs Augusto III šalininkai^[23]. Aplinkybės lėmė, kad Seime dažniausiai būdavo dėkojama karaliui, jo aplinkai, o oponentams išsakoma griežta kritika. Karūnaciniam Seimui vadovavo Varšuvos konfederacijos maršalka Antanas Poninskis (Antoni Poniński).

Iš dienoraščio pavyko sužinoti tik apie 5 LDK atstovus šiame Seime. Aktyviausiai reiškėsi Boguslavas Nezabitauskis (Bogusław Niezabitowski), Kazimieras Nesiolovskis (Kazimierz Niesiołowski) ir Zborovskis (Zborowski) iš Lietuvos Brastos. B. Nezabitauskis griežtai pasmerkė Prancūzijos grupuotę. Ukmergės pakamariš Ferdinandas Fabijonas Pliateris (Ferdynand Fabian Plater) padėjo maršalkai už tai, kad gelbsti „nuliūdusią Tėvynę“. Lietuvos Brastos pasiuntinys Zborovskis teigė, kad tas, kuris nenori prisijungti prie konfederacijos, yra nepalankus gerumo kupinam sostui (karaliui) bei bajorų laisvei. K. Nesiolovskis dar rekomendavo Vilniaus vaivados pareigybę M. K. G. Višnioveckuiui. Zborovskis pasiūlė, kad kitos pareigybės būtų suteiktos be pasiuntinių rekomendacijos. K. Nesiolovskis pasiūlė A. Poninskiui Lenkijos kanclerio vietą; už tai maršalka padėjo. Zborovskis paminėjo savo vaivadijos reikalus, akcentuodamas, kad iš Lietuvos Brastos pilininko buvo atimtas vienas kaimas. Pasiuntinys, padėkojęs valdovui už teisingą pareigybių suteikimą, pabrėžė būtinybę skirti regimentorius, kad kariuomenė galėtų prisijungti prie Augusto III, taip pat siūlė sudaryti atskirą LDK projektą pasiuntiniams, vykstantiems į Peterburgą pas imperatorę Aną Ivanovną.

B. Nezabitauskis siūlė Lenkijos atstovams nesuteikti pareigybių, nes esą girdisi tokių kalbų. Tokie buvo du nežymūs ir neesminiai LDK atskirumo atvejai.

1735 m. pradžioje (sausio 24 d. – vasario 28 d.) į Varšuvą susirinko Augusto III šalininkai spręsti valstybės likimo Respublikos konfederacijos posėdžiuose. Šalyje Augusto III grupuotės padėtis buvo jau gana tvirta, bet priešininkai dar galutinai nenugalėti. 1734 m. birželio pabaigoje Gdanskas buvo paimtas, S. Leščinskio grupuotė LDK buvo sumušta Sielcų mūšyje ir kriko, tačiau dar kovojo. S. Leščinskis, išsigelbėjęs iš apsupto Gdansko, iš Karaliaučiaus kvietė toliau kovoti prieš Augustą III. Todėl dažniausiai konfederacijos posėdžio dalyviai minėjo, jog reikia nuraminti priešus ir panaikinti jų dokumentus. Trakų vaivada Juzapas Oginskis, palinkėjęs karaliui sėkmės, teigė, kad reikia pritraukti Lenkijos kariuomenę. B. Nezabitauskis, tapęs Naugarduko kaštelionu, pareiškė, kad jo giminė visada buvo ištikima karaliui, ir jis, dėkodamas už pareigybę, bus amžinas karaliaus tarnas; taip pat padėjo ir visai karališkajai šeimai. LDK didysis maršalka Povilas Sanguška (Paweł Sanguszko), padėkojęs karaliui, pasakojo apie (saksų) erelį, sarmatiškame horizonte susisukusį lizdą. Vėliau perskaitė savo projektą, kad Respublika įtvirtins Augusto III valdymą per seimelius, veiks Tribunolas, o savavaliaujančios gaujos bus sunaikintos. Iždą siūlė administruoti Trakų vaivada J. Oginskiui (paiždininkis J. Solohubas pasitraukė su priešiška grupuote). Smolensko stovyklininkas Jonas Antanas Dylevskis (Antoni Dylewski) irgi pakartojo kai kuriuos P. Sanguškos reikalavimus dėl pareigybių, izdo administravimo ir priešų numalšinimo. Livonijos kaštelionas Jonas Liudvikas Plateris (Jan Ludwik Plater) teigė, kad dėl pasiūlytos konstitucijos jis nieko negali pridurti, nes tada būtų panašus į „žmogų, kuris veža malkas į mišką“, taip pat minėjo, kad prašys karaliaus imtis priemonių svetimai kariuomenei išvesti, nes ji skurdina valstybę. LDK medžioklininkas Ferdinandas Florijonas Plateris, irgi padėkojęs karaliui, reikalavo, kad visi Dzikovo bei Vilniaus konfederacijų raštai būtų pasmerkti. Palinkėjęs sėkmės karaliui, K. Nesiolovskis teigė tikįs, jog nepaklusnieji prisijungs prie karaliaus, be to, prašė, kad kai kurie didikai „būtų prie karaliaus šono“. Pasiuntinys vylėsi, kad karališkosios regalijos, kurias pagrobė Lenkijos paizdininkis Pranciškus Maksimilijonas Osolinskis (Franciszek Maksymilian Ossoliński), bus sugrąžintos. Taip pat pabrėžė, kad Vilniaus bei Dzikovo (konfederacijų) raštai turi būti panaikinti, asmenys, kurie juos pasirašė, – nuteisti ir nubausti. Naugarduko izdininkas Placidus Mykolas Volskis (Placyd Michał Wolski) minėjo K. Nesiolovskio ir kitų prie valdovo buvusių didikų nuopelnus. LDK medžioklininkas Ferdinandas Florijonas Plateris taip pat reikalavo panaikinti Dzikovo ir Vilniaus sąmokslų dokumentus. J. A. Dylevskis, padėkojęs karaliui už tėvišką rūpinimąsi, J. Oginskiui siūlė administruoti izdą.

Dar vienas Varšuvos konfederacijos posėdis įvyko 1735 m. birželio 6–11 dienomis. S. Leščinskio daliniai tiek LDK, tiek Lenkijoje buvo sumušti arba jau kėlėsi per sieną į Prūsiją. Augusto III šalininkai tikėjosi netrukus įsitvirtinti šalyje, todėl daug buvo kalbama apie artėjantį pacifikacinį Seimą bei priešininkų sutramdymą. J. Oginskis padėjo karaliui už posėdžio sušaukimą. Neseniai perėjęs į Augusto III šalininkų pusę Trakų kaštelionas Jonas Frydrichas Sapiega (Jan Fryderyk Sapieha) akcentavo pacifikacinio Seimo būtinybę. Smolensko vaivada tapęs Stanislovas Potockis (Stanisław Potocki) padėjo už pareigybę. Naugarduko pasiuntinys B. Nezabitauskis vylėsi, kad Seime bus viskas sutvarkyta, prašė rašyti laišką Chotimo pašai, kad jis neremtų perbėgėlių, ypač Skirsnemunės seniūno Antano Eperiašo (Antoni Eperiasz). P. Sanguška, padėkojęs karaliui, prašė regimentoriaus, jog šis stengtųsi, kad LDK kariuomenė prisijungtų prie jo. LDK lauko maršalka M. K. Radvila Žuvelė teigė, kad Respublika artėja prie ramaus uosto, padėjo už pareigybę, prašė rugsėjo mėnesį sušaukti Seimą. LDK medžioklininkas F. F. Plateris palinkėjo, kad po Seimo grįžtų ramybė, išeitų svetima kariuomenė, kad priešininkai pamąstytų ir iki Seimo arba per jį pereitų į Augusto III pusę, taip pat prašė sumažinti mokesčius LDK. LDK konfederacijos tarėjas, Vitebsko pilininkas, Rietavo bei Zahoranų (Vitebsko vaivadija) seniūnas Antanas Duninas (Antoni Dunin) irgi kalbėjo apie artėjantį Seimą, po kurio nurims šalis ir bus evakuota svetima kariuomenė. LDK pastoralininkis Pranciškus Božeckis (Franciszek Borzecki), kaip ir daugelis Lenkijos pasiuntinių, prašė paleisti Rusijos kariuomenės nelaisvėje laikomą primą Teodorą Potockį. Smolensko stovyklininkas J. A. Dylevskis pareiškė tikįs, kad pacifikacinis Seimas viską sutvarkys, o tie, kurie dabar yra užsienyje, apsigalvos ir pripažins Augustą III.

Abiejų Tautų Respublikos politinių grupuočių susitaikymas. 1735 ir 1736 m. pacifikaciniai Seimai

1735 m. rugsėjo 27 d. – lapkričio 24 d. Varšuvoje įvyko pacifikacinis Seimas. LDK bei Lenkijoje ginkluotos kovos jau buvo aprimusios, o S. Leščinskio grupuotė beveik visa pasitraukusi į Karaliaučių. Tačiau ten apsistojusių emigrantų skaičius mažėjo, nes vis daugiau žmonių, netgi puotų bei fejerverkų metu, pabėgdavo namo^[24]. 1735 m. Livonijos seimelyje Marienhauzeno (dabartinė Vilaka Latvijos rytuose) seniūnas Jonas Hilzenas (Jan Hylzen) savo kalboje pareiškė: „Kas yra Zefyras džiūvančiom nuo užsitęsusių sausros gėlėms – tą patį mums reiškia šiandien paskelbtas pacifikacinis seimas“^[25]. Augusto III šalininkų politinė publicistika šaipėsi iš konfederatų pastangų nepasiduoti. Vienne paskvilyje ironizuota, esą jie dar gyvena įsivaizduojamoje Respublikoje, kurią valdo S. Leščinskis^[26]. Netgi Saksonijos spauda džiūgavo, kad greitai Respublika nusiramins, nes seimeliai prieš pacifikacinį Seimą pasibaigė laimingai^[27]. Naugarduko vaivada M. F. Radvila laiške ragino A. K. Sapiegą grįžti namo. Jis rašė, esą jau visi S. Leščinskio šalininkai namo išsibėgiojo, o „be šeiminko namai verkia“^[28]. Ir Vilniaus kanauninkas Kristupas Belazaras (Franciszek Białożor) rašė, kad daug prasikaltėlių dabar skuba į Varšuvą pripažinti Augusto III^[29]. Tačiau šio valdovo pripažinti nenorėjo ne tik Prūsijoje esantys pabėgėliai, bet ir namuose likę S. Leščinskio šalininkai, kurie stengėsi laimėti laiko ir, pasikeitus tarptautinei padėčiai, tikėjosi pagalbos iš Prancūzijos.

Augusto III šalininkams svarbiausia buvo įsitvirtinti Respublikoje ir iš šalies išvesti Rusijos kariuomenę. Tai ir būdavo akcentuojama kalbose. LDK pasiuntiniai buvo neaktyvūs, preliminariais apskaičiavimais, LDK pasiuntiniai kalbėjo beveik dešimt kartų mažiau nei Lenkijos, tačiau Seimas vyko ilgai ir jų pasisakymų buvo palyginti gausu. K. Nesiolovskis vienoje pirmųjų kalbų paminėjo, kad Seimas buvo paruoštas Šv. Stanislovo diena, todėl tas, kuris pamaldus, tegul balsuoja už naują maršalką. Ašmenos pasiuntinys, šio pavieto pilies raštininkas Mykolas Penčinskis (Michał Pęczynski), ir Žemaitijos pasiuntinys, Žemaitijos vėliavininkas

Antanas Gurskis (Antoni Andrzej Gurski/Górski), teigė, kad kol nebus išvesta kariuomenė, negali būti balsavimo dėl maršalkos, nes tai esą prieštarauja įstatymams. Livonijos pasiuntinys Marienhauzeno seniūnas J. Hilzenas, matydamas, kad Seimas gali iširti, kvietė vienybei, bet perspėjo maršalką, kad jis žinotų, ką daryti, ir imtųsi priemonių, jei taip įvyktų. Vilniaus pasiuntinys, Vilniaus vėliavininkas Jonas Benediktas Volskis (Jan Benedykt Wolski), tvirtino, kad Rusijos generolai nepaiso imperatorės įsakymų ir vis tiek plėšia Vilniaus vaivadiją. Lietuvos Brastos pasiuntinys Steponas Tarkovskis (Stefan Tarkowski) maldavo balsuoti už maršalką, nes tik tada būtų išvesta svetima kariuomenė ir grįžtų taika. K. Nesiolovskis oponentams aiškino: „Jums mažai nelaimių; [...] Mes matome Respubliką su laisvėmis, bet ieškome laisvių Paryžiuje, ar Karaliaučiuje“. Pinsko pasiuntinys Antanas Jonas Areška (Antoni Jan Orzewski/Orzeszko) pareiškė, kad jo pavietas davė jam instrukciją dėl kitų reikalų, bet matydamas, kokios nelaimės atėjusios į Tėvynę, o žmonės nepadarė nei žingsnio, kad tai pasikeistų, kvietė balsuoti dėl maršalkos. J. B. Volskis, atremdamas priešiškos stovyklos argumentus apie Augusto III grupuotės atsakomybę dėl šalies nelaimių, pabrėžė, kad ne Seimui vadovaujantis maršalka A. Poninskis įvedė Rusijos dalinius, esą jie įėjo dar prieš S. Leščinskio nominaciją.

Slonimo pasiuntinys, Slonimo išdininkas Pranciškus Bradauskas (Franciszek Brodowski), prašydamas balsuoti, pareiškė, kad jam ir jo pavietui svarbu ne tik evakuacija, bet ir žemės mokesčių panaikinimas. B. Nezabitauskis akcentavo, kad kiekvienas Tėvynės sūnus turi jai tarnauti, o ne atvirksčiai. Rusijos įgaliotasis ministras Hermanas Karlas Kaizerlingas (Hermann Karl Keyserlingk), anot šio pasiuntinio, jokių derybų nepradės, kol nebus išrinktas kitas maršalka. Ašmenos medžioklininkas ir tarėjas Jonas Soroka (Jan Soroka) pareiškė, kad tie, kurie nenori rinkti maršalkos, geriau būtų iškart pasakę, kad nenori Seimo, nes tuojau kitų valdos bus sunaikintos (svetimos kariuomenės). LDK pastalininkis P. Boržeckis tvirtino, kad tik išrinkus maršalką viskas galėjo būti pakeista, todėl tai reikėjo padaryti jau pirmą dieną. M. Penčinskis patarė maršalkai prašyti karaliaus derėtis dėl svetimoms kariuomenės išvedimo. K. Nesiolovskis paminėjo tarptautines naujienas, Krėvos seniūnas Mykolas Adomas Slizienis (Michał Adam Slizień) nuo Smolensko vaivadijos aiškino, kad karalius sukvietė visus, kad pritrauktų prie savo širdies, o pasiuntiniai buvę pasyvūs ir neišrinkę maršalkos. M. A. Slizienis kvietė vienyti. J. Hilzenas tvirtino, kad yra 3 būdai patraukti pasipriešinusius, tai: 1) prašyti Dievo; 2) nuskriaustiesiems atlyginti; 3) kad karalius jų paprašytų per ministrus. J. Hilzenas, kaip ir prieš tai kalbėjęs pasiuntinys, vėl pakvietė pasiuntinius vienyti. J. Soroka pabrėžė, kad jokių komisijų, kurias buvo planuojama kurti dėl Seimo neveiksnumo, būti negali, jo manymu, reikia išrinkti maršalką ir paskelbti evakuaciją. M. Penčinskis teigė, kad nebūtų prieštaravęs maršalkos rinkimams, jei būtų įsitikinęs, kad evakuacija tikrai įvyks. Savo kolega M. Penčinskiu, kuris buvo prieš maršalkos išrinkimą, pasipiktinęs J. Soroka prašė karaliaus skirti pareigybes. Trakų kaštelionas J. F. Sapiega, ragindamas pasiuntinius balsuoti už maršalką, tvirtino, kad išvarginta Respublika gali sušvisti tik įvykus Seimui. J. B. Volskis apgailestavo, kad Respublikai tos kelios savaitės nieko neatnešė ir į vargšų žmonių ašaras nekreipiama dėmesio, todėl prašė rinkti maršalką. Ir nors vėliau kiti pasiuntiniai J. B. Volskiui kalbėti nebeleido, jis visos LDK provincijos vardu pareiškė, kad LDK trokšta sėkmingai pasibaigusio Seimo.

K. Nesiolovskis teigė, kad jau buvo taikytos įvairios priemonės: karaliaus gerumo dokumentai – manifestai, senato kvietimai, pagaliau tylėjimas, kad oponentai susivoktų, tačiau niekam nepaaiškėjus, reikia imtis kitų priemonių ir kurti konfederaciją. Tam paprieštaravo J. B. Volskis, teigdamas, esą dėl konfederacijos nėra gauta patvirtinimo iš vaivadijų. K. Nesiolovskis, pareiškęs, kad „nieko nepadarę prašome atsivieškinti, kad vėl grįš svetimi daliniai ir mus (LDK bajorija) vys iš savo namų“, siūlė kurti konfederaciją. J. B. Volskis buvo prieš. S. Tarkovskis dar siūlė rinkti maršalką, bet po to paprašė pabaigti Seimą. J. B. Volskis pasakė, kad LDK yra už Augustą III, bet Vilniaus vaivadiją labai niokoja svetima kariuomenė.

Pagrindiniai Seimo nutraukimo organizatoriai buvo Lenkijos parlamentarai, bet prie šios S. Leščinskio šalininkų akcijos taip pat prisidėjo Ašmenos pasiuntinys M. Penčinskis ir Žemaitijos pasiuntinys A. Gurskis.

Seimo dienoraštis suteikia galimybę fiksuoti žmonių psichologinę būseną, tai aiškiai matyti iš kai kurių K. Nesiolovskio, J. B. Volskio, J. Hilzeno ar kitų pasisakymų.

Antrasis pacifikacinis Seimas vyko 1736 m. birželio 25 d. – liepos 9 d. 1736-ųjų link LDK bei Lenkijos bajorija nebenorėjo, kad konfliktas tęstųsi toliau. Be to, S. Leščinskis jau 1736 m. sausio 20 d. buvo atsisakęs sosto. Augustas III, stengdamasis laimėti laiko, bendrą priešinkų konfederaciją ignoravo, užtai nevengė derėtis su kai kuriais jos atstovais ir pasiekė savo^[30]. 1736 m. vasario 10 d. Varšuvos pilyje prasidėjo derybos, kuriose buvo nuspręsta, kad Dzikovo konfederacijos aktai nebus panaikinti iki pacifikacinio Seimo^[31]. Vis dėlto ne visi pavietai atsiuntė savo pasiuntinius į Seimą, kuriame Respublika turėjo susitaikyti (neatvyko Lietuvos Brastos, Minsko vaivadijų, Lydos, Gardino, Volkovysko pavietų pasiuntiniai), o tai rodė, jog LDK dar susiskaldžiusi. Ir nors opozicija priešinosi, Seime daugiau buvo kalbama apie amnestiją ir susitaikymą, o ne apie baudimą.

Seimo pradžioje Breslaujos pakamaris Antanas Liudvikas Rudamina (Antoni Ludwik Dusiacki Rudomina) nuo Livonijos su dviem Lenkijos pasiuntiniais dar priešinosi maršalkos rinkimui, kol nebus išvesti svetimi daliniai. Ašmenos pasiuntinys Kurklių seniūnas Antanas Sulistrovskis (Antoni Sulistrowski) prašė visų pasiuntinių stengtis, kad kuo greičiau įvyktų evakuacija. Upytės teismo paseniūnis Kazimieras Straševičius (Kazimierz Straszewicz) iš Upytės pavieto teigė, kad Augusto III saksų pulkai išeis, o pas Rusijos (karo ir taikos) ministrus reikia siųsti pasiuntinius. Ašmenos pavietui atstovaujantis A. Sulistrovskis pabrėžė, kad reikia stengtis dėl evakuacijos, ir siūlė pagalvoti, kaip reikės spręsti klausimą dėl prie Turkijos sienos stovinčios Rusijos kariuomenės. Polocko vaivadijos pasiuntinys LDK taurininkas Juozapas Ščytas (Józef Szczyt) teigė, kad jo vaivadijoje daug nusiaubta. A. Sulistrovskis pareiškė, kad kai kurie Seimo pasiuntiniai nenori spręsti svetimoms kariuomenės išvedimo klausimo, o tą daryti reikia pagal 1699 ir 1717 m. konstitucijas. Vitebsko pasiuntinys Mikalojus Hurko (Mikołaj Hurko) kalbėjo apie tai, kad evakuacijos projektas sėkmingai

sudarytas, taip pat siūlė amnestiją, o buvusiam LDK S. Leščinskio grupuotės vadovui M. Oginskiui – dar ir pareigybę. Smolensko pasiuntinys, Smolensko pakamaris Antanas Chrapovickis (Antoni Chrapowicki), paminėjo, kad reikia nusiųsti pasiuntinius į Osmanų imperiją, nes artėja karas, taip pat į Berlyną, nes prūsai gauda rekrutus. Oršos pasiuntinys, Oršos seniūnas Aleksandras Juzefovičius (Aleksander Józefowicz), pabrėžė, kad jei kas nori pulti amnestiją, kuri yra visos Respublikos nuraminimo tvirtovė, tas yra prieš taiką šalyje. Paskutinė revoliucija, anot Seimo pasiuntinio, skyrėsi nuo kitų, nes kitos kilo viduje, o ši – iš išorės, kovojo 2 bajorijos dalys, o jei viena grupuotė kažką prieš bendrą gėrį padarė, tai jau ir kita ne viską darė, kad konflikto būtų išvengta. Tai buvo gana akiplėšiškos, vargu ar ankstesniuose Seimuose įmanomos mintys, bet į jas nebuvo reaguota itin griežtai. Apie sugriautą Vilniaus katedros bažnyčią kalbėjo LDK išdo kasininkas Jonas Odachovskis (Jan Odachowski). M. Hurko aiškino, kad amnestija turėtų nepaliesiti tų, kurie plėšikavo su svetimos šalies daliniais. Starodubo pavietui atstovavęs K. Nesiolovskis, Naugarduko pavaivadis Juozapas Bulharynas (Józef Bułharyn) nuo Naugarduko ir M. A. Slizienis nuo Slonimo pareiškė, kad Dievo kompetencija, kam atleist, ir dėl amnestijos paprašė susilaikyti, bet šis prašymas nebuvo palaikytas daugumos. A. Sulistrovskis pasisakė prieš padūmės mokesť. Upytės teismo paseniūnis K. Straševičius iš Upytės teigė, kad Kurše tegul būna leista rinkti kunigaikštį vietiniams bajorams. Pacifikacinio Seimo sprendimu buvo panaikinti visi ginkluoti sambūriai, o S. Leščinskio grupuotės nariams suteikta amnestija^[32]. Kai kurie konfederatai netgi gavo aukštas pareigybes. Galbūt tai lėmė Augusto III charakterio būdas – visus konfliktus jis siekė spręsti taikiai, kita vertus, ir realus išskaičiavimas – esant galingai priešiška grupuotei įtampa šalyje buvo nenaudinga.

Išvados ir apibendrinimai

Kaip matyti iš 1733–1736 m. politinio-karinio konflikto meto Seimų dienoraščių, LDK pasiuntiniai per posėdžius pasisakydavo pakankamai dažnai. Kiekviename Seime būdavo sprendžiami kitokie klausimai, todėl LDK pasiuntiniai kalbėjo apie specifines problemas.

Konvokaciniame Seime tarp LDK pasiuntinių vyravo S. Leščinskio šalininkai. Pagrindinis konfliktas dėl Seimo maršalkos pareigybės vyko tarp Merkinės seniūno A. K. Sapiegos, Lydos seniūno J. Scipiono ir LDK raštininko M. Masalskio. LDK pasiuntiniai pasisakydavo prieš disidentus, kai kurie reikalavo, kad iš kandidatų į sostą sąrašo būtų išbrauktas svetimšalis. LDK atstovų pozicija sutapo su daugelio Lenkijos atstovų. Elekcinis Seimas vyko žinant, kad į Varšuvą žygiuoja Rusijos kariuomenė, siekianti užkirsti kelią S. Leščinskio išrinkimui, todėl ilgų diskusijų Seime praktiškai nebuvo, pasiuntiniai gana vieningai išrinko S. Leščinskį, už jį balsavo absoliuti dauguma Lenkijos ir LDK atstovų. Augusto III karūnaciniame Seime LDK pasiuntinių buvo labai nedaug, jų kalbose dažniausiai būdavo dėkojama karaliui, pasmerkiami priešiškos pusės atstovai. 1735 m. pradžioje įvykusiame Varšuvos konfederacijos posėdyje LDK pasiuntinių kalbose dar buvo akcentuojama būtinybė pasmerkti priešišką grupuotę, panaikinti jos dokumentus, nubausti jos narius, o tų pačių metų birželio mėnesį įvykusiame antrajame šios konfederacijos posėdyje LDK pasiuntiniai pabrėždavo, jog reikia patraukti priešiškos stovyklos narius į Respublikos soste įsitvirtinusio Augusto III pusę, sukviesti pacifikacinį Seimą, kurio metu būtų nuspręsta išvesti svetimą kariuomenę. 1735 m. rudenį vykęs pacifikacinis Seimas iširo. LDK pasiuntinių dauguma akcentavo svetimos kariuomenės išvedimo būtinybę, smerkė kolegas, kurie neleido rinkti maršalkos. Pagrindiniai Seimo nutraukimo organizatoriai buvo Lenkijos parlamentarai, bet šioje akcijoje taip pat dalyvavo LDK atstovai M. Penčinskis ir A. Gurskis. 1736 m. Respublika jau buvo išvarginta politinio konflikto, todėl pacifikacinis Seimas įvyko, buvo priimtos konstitucijos. Savo kalbose pasiuntiniai akcentavo susitaikymo ir amnestijos, svetimos kariuomenės išvedimo būtinybę. Radikalai, siekę griežtai nubausti priešininkus, pritarimo nesulaukė.

Reikia pripažinti, kad Seimuose LDK pasiuntiniai retai kada dalyvaudavo diskusijose dėl projektų, nedažnai minėdavo savo vaivadijų ir pavietų interesus. Pasiuntiniams aktualiausi būdavo svetimos kariuomenės išvedimo ir sutramdymo bei mokesčių klausimai, LDK atskirumas buvo akcentuojamas retai. Sprendžiant svarbius klausimus, LDK pasiuntinių kalbose dažnai vyraudavo bendros frazės, retai būdavo įvardijami konkretūs asmenys, pateikiami konstruktyvūs pasiūlymai. Tai būdinga ne tik LDK, bet ir Lenkijos pasiuntiniams Saksų dinastijos valdymo laikotarpiu.

Seimų dienoraščiai neleidžia atsakyti į daugelį konflikto klausimų, nes pagrindiniai sprendimai būdavo svarstomi užkulisiuose, nors ir sudaromas nešališkumo įspūdis. Išrinkti vieną ar kitą valdovą, pasmerkti arba suteikti amnestiją jo grupuotei, sušaukti pacifikacinį Seimą, nutraukti jį ar priimti konstitucijas – sprendimai, kuriuos didikai priimdavo ne Seime. Tačiau, kita vertus, išankstinių susitarimų būna visuomet, jų pasitaiko netgi demokratiname pasaulyje, juolab joks pasiūlymas nebūtų priimtas, jei jam prieštarautų absoliuti dauguma, todėl Seimai nebuvo vien formalumas.

Seimų dienoraščiai pateikia ne tik bajorijos aspiracijas ir priemones joms pasiekti, bet iš jų sužinoma ir apie laikotarpio politinę kultūrą, mentaliteto bruožus.

[1] [Seyler, G.]. Unpartheyische Nachricht von der Belagerung der Stadt Danzig. Frankfurt an der Oder. 1734, s. 4. *Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius (toliau – VUB RSS)*. Sign. IV–41571.

[2] Kantecki, K. Stronnictwo saskie w Polsce w roku 1733: kilka rysów do charakterystyki ludzi i czasów. *Niwa*. 1877, Nr. 11, s. 631–646, 697–709, 772–784, 856–866; Po zgonie Augusta II. *Przewodnik naukowy i literacki*. 1877, t. 5, z. 8–12, s. 673–688, 769–786, 865–887, 961–989, 1057–1083; Wojciechowski, T. O powtórnej elekcji Stanisława Leszczyńskiego. *Kwartalnik Historyczny*. 1888, r. 1, z. 4, s. 532–540; Askenazy, S. Z przedostatniego bezkrólewia. *Biblioteka Warszawska*. 1895, t. 1, s. 126–158; Koniec Augusta II. *Biblioteka Warszawska*. 1900, t. 2, s. 389–416; Elekcja Augusta III. *Biblioteka Warszawska*. 1900, t. 3,

s. 9–28; Przedostatnie bezkrólewie. *Dwa stulecia XVIII–XIX*. Warszawa, 1901, t. 1, s. 1–174; Truchim, S. *Konfederacja Dzikowska*. Poznań, 1921; Lisek, A. Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku. *Z dziejów XVII i XVIII wieku: księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*. Katowice, 1997, s. 138–154; Palkij, H. *Sejmy 1736 i 1738 roku: u początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*. Kraków, 2000; Полевой, Н. Польская и Турецкая войны в царствование Анны Иоановны. *Библиотека для чтения*. 1844, т. 64, с. 37–88; Герье, В. *Борьба за Польский престол в 1733 году*. Москва, 1862; Beyrich, R. *Kursachsen und die polnische Thronfolge*. Leipzig, 1913; Puttkamer, E. von. *Frankreich Rußland und der polnische Thron 1733: ein Beitrag zur Geschichte der französischen Ostpolitik*. Königsberg; Berlin, 1937; Sliesoriūnas, F. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1733–1736 metų tarpuvaldžiu. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 365–381; Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais. *Lietuva ir jos kaimynai: nuo Normanų iki Napoleono: prof. Broniaus Dundulio atminimui*. Vilnius, 2001, p. 311–329; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinė konfederacija 1734–1736 m. *Lietuvos istorijos metraštis, 2001*. Vilnius, 2002, p. 31–58; Georgo von Lieweno misija Lietuvoje 1733 m. pavasarį. Rusijos bandymas iškelti jai priimtino „Piasto“ kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą priešpaskutiniojo tarpuvaldžio metu. *Istorijos akiračiai: skiriama profesoriaus habilituoto daktaro Antano Tylos 75-mečiui*. Vilnius, 2004, p. 289–306; Burba, D. 1733–1736 m. LDK bajorijos politinių ieškojimų pėdsakais. *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos: Konstantinui Avižoniui – 90*. Vilnius, 2001, p. 74–81; Vieno karinio konflikto atspindžiai. Iš Stanislovo Vitanovskio korespondencijos. Lietuvos istorija: XVIII amžius. *Darbai ir dienos*. 2004, Nr. 37, p. 181–186; Burba, D. Ar tikrai 1734 m. buvo išniekinti Vytauto Didžiojo palaikai? (Naujai atrastas šaltinis, minintis Vytauto Didžiojo palaikus). *Istorija*. 2004, Nr. 62, p. 43–47, 97 (įtraukti tik chrestomatiniai arba tiesiogiai su LDK susiję darbai).

Priedas Nr. 1.

Priedas Nr. 2.

- [3] Konvokacinio Seimo dienoraštis. 1733 04 27 – 05 30, Varšuva. Acta interregni. *MAB RS*. F. 9, b. 144.
- [4] Elekcinio Seimo dienoraštis. 1733 08 25 – 09 15, Varšuva. Acta interregni. *MAB RS*. F. 9, b. 144.
- [5] Karūnacinio Seimo dienoraštis. 1734 01 19 – 02 15, Krokuvu. *MAB RS*. F. 148, b. 123, lap. 3–31.
- [6] Varšuvos konfederacijos posėdžių dienoraštis. 1735 01 24 – 02 28, Varšuva. *MAB RS*. F. 148, b. 123, lap. 41–99v.
- [7] Varšuvos konfederacijos posėdžių dienoraštis. 1735 06 06–11, Varšuva. *MAB RS*. F. 148, b. 123, lap. 100–111v.
- [8] Respublikos pacifikacinio Seimo dienoraštis. 1735 09 27 – 11 24, Varšuva. *MAB RS*. F. 148, b. 123, lap. 112–265.
- [9] Respublikos pacifikacinio Seimo dienoraštis. 1736 06 25 – 07 09, Varšuva. *MAB RS*. F. 148, b. 123, lap. 282–336.
- [10] Konvokacinio Seimo dienoraštis. 1733 04 28–30, Varšuva. *MAB RS*. F. 40, b. 690, lap. 235–235v.
- [11] Konopczyński, W. *Chronologia sejmów polskich: 1493–1793*. Kraków, 1948, s. 163–164.
- [12] Sliesoriūnas, F. Georgo von Lieweno misija Lietuvoje 1733 m. pavasarį: Rusijos bandymas iškelti jai priimtino „Piasto“ kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą priešpaskutiniojo tarpuvaldžio metu. *Istorijos akiračiai*. Vilnius, 2004, p. 289–306.
- [13] Dygdała, J. Saskie próby infiltracji środowisk szlacheckich podczas bezkrólewia 1733 r. *Kwartalnik historyczny*. 2003, r. 110, z. 4, s. 47–70.
- [14] Sliesoriūnas, F. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1733–1736 metų tarpuvaldžiu. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 373.
- [15] Kotlubajus, E. *Radvilos*. Vilnius, 1993, p. 329.
- [16] Герье, В. *Борьба за Польский престол в 1733 году*. Москва, 1862, с. 270.
- [17] Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. Warszawa, 1986, t. 1, s. 48.
- [18] Konvokacinio Seimo dienoraštis. 1733 04 30, Varšuva. *MAB RS*. F. 40, b. 690, lap. 235v.

- [19] Širvintų seniūno Mykolo Eperiašo kalba konvokaciniame Seime. 1733, Varšuva. *MAB RS*. F. 148, b. 83, lap. 63.
- [20] Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. Warszawa, 1986, t. 1, s. 49.
- [21] Lisek, A. Litwini na sejme elekcyjnym w 1733 roku. *Z dziejów XVII i XVIII wieku: księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*. Katowice, 1997, s. 144.
- [22] Sufragia województw i ziem Koronnych y W. X. Litewskiego zgodne na najjaśniejszego Stanisława Pierwszego obranego [...]. 1733 08 03. *VUB RSS*. Sign. IV–15196.
- [23] Konopczyński, W. *Chronologia sejmów polskich: 1493–1793*. Kraków, 1948, s. 163.
- [24] Dyaryusz życia Ignacego Łopacinskiego (pisarza skarbu WKL). *Biblioteka Warszawska*. 1855, t. 3, s. 407.
- [25] Marienhauzeno seniūno Jono Hilzeno kalba Livonijos seimelyje. 1735, Daugpilis. Ostrowski Daneykowicz, J. *Swada Polska i łaćńska [...] do druku podane*. Lublin, 1745, t. 1, s. 196. *VUB RSS*. Sign. IV–17425.
- [26] Anoniminis Saksų grupuotės paskvilis. (1735?). *MAB RS*. F. 148, b. 84, lap. 221–223v.
- [27] Europäischer Staats: Secretarius welcher die neusten Begebenheiten unpartheinisch erzehlet und vernünftig beurtheilet. 1735, Theil 19, s. 647. *VUB RSS*. Sign. IV–42371/19.
- [28] Naugarduko vaivados Mikalojaus Faustino Radvilos laiškas Antanui Kazimierui Sapiegai. 1735 03 04, Stakliškės. *MAB RS*. F. 139, b. 3704, lap. 6.
- [29] Vilniaus kanauninko Kristupo Belazaro laiškas Upytės pateisėjui Pranciškui Belazarui-Mantvydui. 1735 06 18, Vilnius. *LNB RS*. F. 94, b. 2353, lap. 2.
- [30] Palkij, H. *Sejmy 1736 i 1738 roku: u początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*. Kraków, 2000, s. 27.
- [31] Ištraukos iš laikraščiu. 1736 02, Varšuva. *LVIA*. F. 48, ap. 1, b. 286, lap. 5–6v.
- [32] Respublikos Seimo Konstitucija. 1736 06 25, Varšuva. *Volumina Legum*. Petersburg, 1884, t. 6, s. 318.